

La controvertida mort d'En Ferran de Valdès

Autor: Raimon Balagué

Data de publicació: 15-09-2015

Com és que uns autors fan morir En Ferran de Valdès a Burgui al 1512, mentre d'altra documentació ho desementeix? Per què s'ha volgut esborrar tan aviat de la història aquest soldat aragonès? En Raimon Balagué ens ho explica en aquest article.

Després de l'atemptat frustrat comès per En Joan de Canyamars contra Ferran el Catòlic, el 7 de desembre de 1492 a Barcelona, el rei i el seus consellers més propers decidiren crear un cos d'elit que vetllés per la seguretat del monarca.

Aquesta guàrdia, que no va materialitzar-se fins al 1504i, estava integrada exclusivament, segons l'historiador Ferran Soldevila, per homes de la vila d'Oriolaii. Des de la seva creació fins a la mort de Ferran el Catòlic, van ser tres els capitans que successivament van ocupar el càrrec de cap de la guàrdia: Gonzalo de Ayora, Ferran de Valdès i Jeroni de Cabanyelles.

En tractar-se de soldats oriolans, no seria forassenyat suposar que els caps de la guàrdia, si no eren de la mateixa Oriola, sí que almenys serien d'alguna població del Regne de València més o menys propera. No obstant això, només sabem del cert que En Jeroni de Cabanyelles que, a banda d'exercir aquest càrrec, també fou ambaixador reial a la cort de Lluís XII de França i Governador General de València entre 1523 i 1550, era natural del Regne de València.

Del primer, Gonzalo de Ayora, tot i que el seu cognom ens indueix a pensar indefectiblement en un origen valencià, que la seva biografia està sovint relacionada amb els territoris de la Nació Catalana i que a les obres que va compondre, almenys les que hem examinat, hi ha una gran quantitat de mots susceptibles de ser considerats catalanismes o catalanades, totes les fonts que hem consultat assenyalen que provenia d'una família d'hidalgos de Còrdova.

No és, tanmateix, la finalitat del present article qüestionar la nacionalitat del qui fou el primer responsable de la seguretat de Ferran el Catòlic, sinó d'ocupar-nos del qui en va ser el successor, Ferran de Valdès.

Fill de l'aragonès Alfons de Valdès, personatge amb una biografia substancialment retocada per l'aparell censori –tan aviat se'l fa aragonès, asturià com conquenc–, la primera vegada que En Ferran de Valdès apareix documentalment és el 1501, quan durant una empresa militar catalana al nord d'Àfrica fou enviat pel Gran Capità a l'illa de Gerba en qualitat d'ambaixador per tal de sondejar un possible pacte de vassallatge entre el xec d'aquella illa i Ferran el Catòlic.

El 1507, ja com a nou cap de la Guàrdia Reial, acompanya Ferran el Catòlic en el seu retorn des de Nàpols als seus regnes hispànics després de la mort de Felip el Bell.

Quatre anys més tard, el 18 d'octubre de 1511, juntament amb el capità de galeres Berenguer d'Om, desembarca a Tàngervi amb sis-cents homes per tal de trencar el setge a què la ciutat nord-africana era sotmesa per part del rei de Fes.

El 1512, en el context de les Guerres d'Itàlia, es desplaça novament com a ambaixador reial per tal d'entrevistar-se amb el Papa Juli II i amb el virrei de Nàpols Ramon Folc de Cardona-Anglesolaví amb l'objectiu de coordinar els efectius militars que s'enfrontarien a l'exèrcit format per França i el Ducat de Ferrara a la batalla de Ravenna l'11 d'abril d'aquell mateix any.

Finalment, al mes d'octubre, mor a Burgui (Vall de Roncal) durant la conquesta de Navarra després de resistir heroicament l'atac de les forces beaumonteses, que superaven àmpliament en nombre les de la seva guarnició.

Centrant-nos en l'episodi de la mort d'En Valdès –tema angular d'aquest article–, el primer cronista que el reportà fou Luis de Correa a la Historia de la Conquista del reyno de Navarra por el Duque de Alba, on subscriu: “Y dio el combate por tres partes, donde Valdés, peleando por su honra y por mostrar a los infantes lo que habían de hacer, fue traspasado de dos saetas y muerto”viii.

Aquesta explicació tan sintètica de la mort en combat del capità Valdès l'amplià Antonio de Nebrija en la seva traducció al llatí de l'obra de Correa. Segons el gramàtic castellà, el fatal desenllaç de Burgui es va començar a gestar poc després de la Batalla de Ravenna. En Valdès, que també hi prengué part, anà a comunicar al monarca la derrota de les seves tropes i aquest, profundament contrariat per les males notícies, li etzibà: “Allà van quedar els bons, almenys vós, Valdès, vau saber guardar bé la vostra persona, car vau sortir lliure d'un encontre tan perillós”ix.

Les paraules del sobirà ofengueren tant En Ferran de Valdès que per recuperar el seu honor va aprofitar la primera ocasió que va tenir per posar-se a primera línia de foc i morir demostrant així el seu valor i la seva lleialtat al rei.

El relat d'En Nebrija, que posteriorment serà reproduït fil per randa pels historiadors Jerónimo Zurita i Juan de Mariana, sembla més un exercici de ficció literària que no pas d'historiografia i ens fa pensar en un recurs de la censura per tal de fer desaparèixer de manera convincent un personatge que per algun motiu feia nosa a la història oficial.

Una hipòtesi com aquesta seria força difícil de sostenir si no fos perquè existeix una altra font que ens adverteix que En Valdès va sortir amb vida de l'escaramussa de Burgui.

En efecte, als Anales del Reino de Navarra, obra del jesuïta José de Moret, hi trobem una versió dels fets diametralment oposada: “Valdés se defendió más de ocho horas con grande valor y mató a mil de los enemigos. Mas como no había tenido la providencia de hacer que descansase la mitad de la guarnición mientras que la otra mitad de refresco peleaba (quizás por no tener bastantes soldados para esto) el Burguete fue tomado por fuerza y la guarnición pasada a filo de espada: Y La Paliza [mariscal de França] tuvo hartó que hacer en salvar la vida al capitán Valdés”x.

Davant de dues versions tan irreconciliables dels mateixos fets històrics ens és forçat de concloure que una de les fonts menteix de manera deliberada: però podem saber quina?

En un article sobre la relació entre un familiar homònim del capità Valdèsxi, Ferran de Valdès Salas –President del Consell de Castella, Inquisidor General i Arquebisbe de Sevilla– i la família Colom, la investigadora Anunciada Colón de Carvajal ens detalla com Valdés Salas, molt abans d'ocupar els càrrecs que hem citat anteriorment, actuà com a lletrat d'En Jaume Colom en els plets que aquest mantingué amb la Corona. Segons Colón de Carvajal, en l'extensa documentació conservada s'hi esmenta un altre Ferran de Valdès: “Si bien en la voluminosa documentacio?n del proceso –o relacionada con el mismo– aparece citado un Fernando o Hernando de Valde?s en diversos documentos, datados en 1512 (en Santo Domingo), 1514 (dos poderes otorgados por don Diego Colo?n, asimismo en Santo Domingo), 1517 (en Madrid), 1524 (en Burgos y Valladolid), enero de 1527 (en Santo Domingo) y julio de 1527 (en Valladolid), calificado primero como «criado del dicho sen?or Almirante», «camarero» del mismo, o bien, tras la muerte de don Diego Colo?n el 23 de febrero de 1526, como «criado de la dicha sen?ora Virreyna», la cronologi?a de la

biografia de don Fernando de Valdes, futuro cardenal e inquisidor general, que hemos resenado ma?s arriba y que le situan entre 1512 y 1515 en la Universidad de Salamanca, nos permite asegurar que nos encontramos ante dos homonimos"xii.

D'aquesta documentació se'n desprèn, doncs, que el capità Ferran de Valdès era viu entre el 1512 –curiosament l'any de la seva presumpta mort– i, com a mínim, el juliol de 1527 i que, a més, col·laborava estretament amb els Colom. Potser per aquesta raó, atesa la profunda enemistat entre la nissaga del Descobridor i la Corona, i també per amagar la seva pertinença a la Nació Catalana, algú va decidir esborrar-lo abans d'hora de la història.

Comptat i debatut, si no és que creiem possible que una enorme cadena d'errors i malentesos hagin deformat de manera tan notòria la biografia d'En Ferran de Valdès i, com he anat garbellant en d'altres articles, la de bona part del seu llinatge, sembla evident que la resposta més plausible és que la censura hi va tenir alguna cosa a veure.

Raimon Balagué

Agost del 2015

ANOTACIONS

i JUAN CARLOS DOMÍNGUEZ NAFRÍA, El rey y sus ejércitos, dins Guerra y sociedad en la monarquía hispánica: política, estrategia y cultura en la Europa Moderna (1500-1700) Ediciones del Laberinto, Madrid, 2006, vol. I, p. 715.

ii FERRAN SOLDEVILA, Història de Catalunya, Editorial Alpha, S. A., Barcelona, 1962, vol. II, p. 856.

iii <http://www.inh.cat/articles/L'origen-ocult-de-la-nissaga-dels-Valdes> i <http://www.inh.cat/articles/Els-Baudes-de-Betera-i-l-arribada-de-Carles-I-a-Vila-Joiosa>

iv JERÓNIMO ZURITA, Historia del Rey Don Hernando el Católico de las Empresas y Ligas de Italia, vol I, p.206v.

v GONZALO FERNÁNDEZ DE OVIEDO, Libro de la Cámara Real del Príncipe Don Juan e officios de su casa e servicio ordinario, Sociedad de Bibliófilos Españoles, Madrid, 1870, p.171.

vi JERÓNIMO ZURITA, Anales de la Corona de Aragón, vol VI, p. 256v.

vii Ídem, p.278r.

viii LUIS DE CORREA, Historia dela Conquista del reyno de Navarrapor el Duque de Alba, Pamplona, 1843, p.136.

ix GREGORIO MENÉNDEZ VALDÉS, Avisos históricos y políticos, Madrid, 1774,p.137.

x JOSÉ DE MORET, Anales del Reino de Navarra, Tolosa, 1891, vol VII, p.304.

xi IGNACIO GRACIA NORIEGA, El arzobispo Fernando de Valdés: la Mitra, la Universidad y la Hoguera, Ediciones de la Universidad de Oviedo, 2008, p.17.

xii ANUNCIADA COLÓN DE CARVAJAL, Don Fernando de Valdés Salas, letrado del II Almirante de las Indias, e-SLegal History Review, núm.16, Junio 2013, p.4.